

ÜLKEMİZDE ADLİ TIP UYGULAMALARINDA BİLİRKİŞİLİK SİSTEMİNİN ETİK İLKELER AÇISINDAN TARTIŞILMASI

Ethical Concepts and the Discussion of Forensic Expertise in Turkey

Mete K. Gülmen*, **Necmi Çekin***, **Ahmet Hilal****, **Behnan Alper*****, **Serpil Salaçin******.

Gülmen MK, Çekin N, Hilal A, Alper B, Salaçin S. Ülkemizde adli tıp uygulamalarında bilirkişilik sisteminin etik ilkeler açısından tartışılması. Adli Tıp Bülteni 1998;3(2):57-60.

ÖZET

Ülkemizde bazı özel laboratuvar incelemeleri dışında, adli olguların çoğuna yönelik yaklaşım ve değerlendirmeler sağlık ocaklarında çalışan hekimlerce yapılmaktadır. Adli tahkikata esas olacak otopsi işlemi de yine Ceza Muhakemeleri Usul Yasasının 79.maddesi gereği pratisyen hekimlere yaptırılmaktadır. Oysa gelişmiş batılı toplumlarda, örneğin otopsilerin, bu işin uzmanlarının dışında bir hekim tarafından yapılması yasal yönden suç oluşturmaktadır.

Disiplinlerarası çalışmayı gerektiren adli bilimlere çok geniş bir bilimsel yelpazeyi oluşturmaktadır. Bilirkişiliklerde bazen sadece Adli Tıp uzmanı, Patolog ya da Psikiyatrist olmak yeterli olmamakta, çeşitli bilim dallarındaki uzmanların ortak görüşleri gerekebilmektedir.

Adli olgu etiketi alan olgularda hasta haklarının, ölümlü olgularda ölenin haklarının ya da bireyin ölümünde rol oynadığı ileri sürülenlerin haklarının etik ilkeler gözönünde bulundurularak değerlendirilmesinin ve bu değerlendirmelerde bir pratisyen hekimin görevlendirilmesinin yaratacağı hukuki sorunlar ile etik çatışmaların ülkemizde de irdelenmesi gerektiği kanısındayız.

Konu kapsamı etik ilkeler ışığında, bu konudaki önceki çalışmalar gözönüne alınarak tartışılacaktır.

Anahtar Sözcük: Hasta hakları, Otopsi, Etik, Adli Tıp, Patoloji.

SUMMARY

A medical practitioner evaluates or handles most of the cases of forensic interest in Turkey those including the forensic autopsies according to the Act number 79 of the Criminal Code Law. However in the western communities, it is illegal attempt to perform autopsy or handle a forensic case by a non-expert (Forensic Pathologist, Legal Medicine

Specialist etc..).

Forensic Sciences are extremely wide interdisciplinary studies. A forensic medicine specialist or pathologist or a psychiatrist sometimes may not be sufficient in an expertise report and so that various sciences involve in answering the risen questions.

We believe that the ethical concepts should be in consideration in the clinical forensic cases. Patient rights, the rights of the people in charge of responsibility of an injury or death should be in consideration as well as the deceased. So who should be an expert and how the expertise should be performed in consideration of law and ethics, are of interest in the daily forensic expertise. It will be discussed in means of ethical concepts and the former studies.

Key Words: Patient Rights, Autopsy, Ethics, Forensic Medicine, Pathology.

GİRİŞ

Ülkemizde, bazı özel laboratuvar incelemeleri dışında, adli olguların büyük çoğunluğuna yaklaşım ve değerlendirmeler sağlık ocaklarında çalışan hekimlerce yapılmaktadır. Türkiye'de tüm tıp doktorları adli otopsi yapmaya yetkilidir ve bu yetki Ceza Muhakemeleri Usulu Kanunu'nun 79. Maddesinde tanımlanmaktadır. Sağlık ocağı hekimi otopsiye karar vermekte, otopsiyi yapmakta, laboratuvar incelemelerine gerek olup olmadığına karar vermekte, bu incelemeler için örnek almakta ve sonuçları yorumlamaktadır. Bunların yanı sıra Türk Ceza Yasası'nın değişik maddelerinde belirtilen eylemler sonucu yaralanan kişiler ile ilgili adli raporları düzenlemekte, seksüel saldırıların aydınlatılmasına yönelik muayeneleri yapmakta,

* Yrd. Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı,

** Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı,

*** Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı,

**** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı.

Geliş tarihi: 1.9.1998

Düzeltilme tarihi: 22.2.1999

Kabul tarihi: 4.5.1999

çocuk ve erişkinlerin hukuki ve cezai sorumluluğunun olup olmadığını değerlendirmekte, yaş tayini raporları hazırlamakta, yasalardan kaynaklanan yükümlülüğü nedeniyle bulgularını mahkemelerde bilirkişi olarak sunmaktadır. Yasalarda yer alan bu yükümlülükler ve uygulamalardan kaynaklanan alışkanlıklar nedeni ile gerek mezuniyet öncesi, gerekse mezuniyet sonrası eğitim programlarında adli tıp eğitimine özel bir önem verme gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Oysa hukuk ve etik değerlerin gelişmiş olduğu batılı toplumlarda, adli olguların değerlendirilmesi ile ilgili işlemler, özel eğitimden geçmiş çeşitli bilim dalı uzmanlarınca yürütülmektedir. Örneğin; adli otopsiler patoloji, adli patoloji veya adli tıp uzmanları tarafından yapılmakta, hatta bazı ülkelerde bu konuda sertifikası olmayan bir hekime adli otopsi yaptırmak yasal yönden sakıncalı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tür ülkelerde mezuniyet öncesi adli tıp eğitiminde, yasal prosedür ve etik kurallar bilgisinin verildiği belirtilmektedir (1-5).

Ülkemiz tıp fakültelerinin bazılarında henüz adli tıp anabilim dalının bulunmadığı, bulunan fakültelerde ise öğretim üyesi sayısının yetersiz olduğu bilinmektedir. Adli tıp teorik ders ve uygulamalarının, III. - VI. sınıflar arasında değişik dönemlerde yer aldığı, ulusal anlamda bu eğitimin, dönemi, süresi ve içeriği konusunda belirli bir temel uzlaşmanın bulunmadığı anlaşılmaktadır. Adli tıp anabilim dallarının olmadığı tıp fakültelerinde, eğitimin çoğunlukla patoloji anabilim dalı öğretim üyeleri tarafından verilmekte olduğu, daha az bir oranda psikiyatri, kadın hastalıkları ve doğum ile farmakoloji uzmanlarının bu eğitime katıldığı bildirilmektedir. Bazı tıp fakültelerinin ise mezuniyet öncesi eğitim programlarında, adli tıp eğitiminin dahi bulunmadığı bilinmektedir (3).

Adli bilimler; adli patoloji, klinik adli tıp, adli psikiyatri ve davranış bilimi, adli seroloji, adli antropoloji ve arkeoloji, adli odontoloji, yasa ve etik, biyokimya, klinik ve adli toksikoloji, adli mühendislik ve benzerleri gibi çeşitli bilim dallarını içermektedir. Hukuksal sorunların ancak çeşitli bilim dallarının, çoklu denetimsel çalışmaları ile çözümlenebildiği bilinmektedir. Oysa günümüzdeki uygulamalarda bir sağlık ocağı hekiminden, neredeyse bu bilim dallarının çoğunun ilgi alanına giren konularda bilirkişilik görevini üstlenmesi ve raporlar düzenlemesinin beklendiğini izlemekteyiz. Yine yasalar ve uygulamalarda hekimlerden, bu raporlarda ilgili yasalara ve gerçeklere uygun hareket etmesi gerektiğinin ilke olarak istendiği de bilinmektedir (1,6).

Hekimlerin, hastalarına karşı sorumluluklarının olduğu bilinmektedir. Yine hastaların çeşitli deklarasyonlar ve ulusal üstü sözleşmeler gereği haklara sahip olduklarını biliyoruz. Bu hakların önde gelenlerinden birisinin de, hastaların hekimlerini belirleyebilme (seçme) hakkı olduğu ve her bireyin de hukuk önün-

de eşit olarak değerlendirildiğini bilmekteyiz. Bu temel hukuksal doktrin gereği, her birey, yasalar karşısında doğru bilgi aktarımı, bu bilgilendirmenin sağlanması ve elde edilebilmesi haklarına sahiptir. Bu bağlamda bilirkişi seçimi gibi bir hak doğmaktadır. Kamunun sav ve savunmasına yönelik, bir ya da bir çok kamu bilirkişisinin bulunması gerekliliği kaçınılmazdır. Ancak kamu bilirkişisi veya kişilerinin yanısıra, kamu bilirkişisi/lerinin yeterliliğinin sorgulandığı, birey hak ve özgürlüklerinin araştırıldığı, bireye özel bilirkişi/lerinin varlığının da gerekli olduğu görülmektedir. Çağdaş hukuk sistemlerinin yerleşik olduğu ülkelerde bu durumun aşıldığı izlenmektedir. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Topluluğu üye ülkeleri gibi ülkelerde, bilirkişilik sistemlerinin çok geliştiğini görmekteyiz. Savın bilirkişisinin karşısında, savunmanın bilirkişisi kavramı gelişmiştir (7-12).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Etik ilkeler açısından baktığımızda, hekimlerin eylemlerinde, yararlılık, adalet, zarar vermeme, özerklik ve özerkliğe saygı gibi ilkelerin varlığını görmekteyiz. Bu ilkelerin, hekimin yalnız hastalarına karşı üstlendiği sorumluluklarda geçerli olmadığını, tüm bireyler karşısında üstlenmesi gereken ilkeler olduğunu veya olması gerektiğini biliyoruz. Örneğin; yararlılık ilkesi bünyesinde yer alan mutlak yararlı olmak ilkesinin, zararın engellenmesi, zararın ortadan kaldırılması ve iyiliğin artırılması gibi üç ögeyi kapsadığını ve mutlak yarar ile zararın dengelenmesinin gerektiği belirtilmektedir (13).

Adaletin eşitlikçi anlayışında bireylerin toplumsal, sosyal, ekonomik niteliklerine bakılmaksızın yalın bir eşitlik öngörülmektedir. Adaletin uygun bir biçimde yaşama geçirilebilmesinin yüzyıllardan beri toplum yaşamının en önemli sorunlarından biri olduğu bilinmektedir. Adaletin eşit biçimde dağıtımını sağlamaya yönelik çözüm önerileri insanlık tarihi boyunca değişik biçimde sunulagelmektedir. Sağlıkta adalet ilkesi, tıbbi kaynakların, araç gereçten her türlü hizmete kadar, gereksinimlere göre eşit ve dürüstçe dağıtılmış olmasını beklemektedir. Adli bilimlere adalet ilkesi açısından baktığımızda, adli olgularda bireyin doğru tanı ve doğru rapor elde edebilme hakkının henüz tartışılmadığını izlemekteyiz. Bireylerin, bir başkasının etkili eylemi sonrasında uğradıkları zararın değerlendirilmesinde ya da bireyin ölümü ile sonuçlanan olgularda, ölenin hakkının korunması veya bireyin ölümünden sorumlu tutulan kişilerin haklarının araştırılabilmesi ve savunulabilmesi için, otopsi değerlendirmesinin de tarafsız ve bilimsel görüşler ile yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır (14).

Bir hekimin özel bilgi, beceri ve eğitimini zorunlu kılan olgularda, etik ilkeler ve yasalar uyarınca olguyu konunun uzmanı olan başka bir hekime aktarması gerektiği kabul edilmektedir. Hatta uzmanlık alanı bil-

gisini gerektiren konularda, ilgili konunun uzmanı olmayan hekimlerce bir uygulama gerçekleştirilmiş ise, uygulamayı gerçekleştiren hekimin bundan sorumlu tutulması ve konunun yargıya aktarılmasının söz konusu olduğu da bilinmektedir. Ancak söz konusu zarar, yarar ve adalet ilkelerinin ölen ya da hukuki açıdan değerlendirilmesi gereken bireylerde uygulanmadığını görmekteyiz. Burada uzmanlık koşulu aranmamaktadır. Her hastanın hekimini seçme ve sağlık hizmetlerinden eşit yararlanabilme hakkının olduğunu biliyoruz. Adli olgularda ise, bireylerin sahip oldukları bu haklardan yararlanamadıkları görülmektedir. Bireyler, kamu tarafından belirlenen bilirkişiyi, uygun olsa da olmasa da, kabullenmekle yükümlü bulunmaktadır. Bu durum ise, zaman zaman çelişkilere yol açabilmektedir. Örneğin; kimi bireylerin adli tıp açısından değerlendirilmesi rastlantısal olarak konunun uzmanı bilirkişiler tarafından gerçekleştirilirken, kimi bireylerin değerlendirilmesinin, konu ile ilgili hiç bir deneyimi ve uzmanlığı olmayan bilirkişiler tarafından yapıldığı günlük uygulamalarda bilinmektedir. Bir başka açıdan bakıldığında ise, konunun uzmanı olan hekimlerin değerlendirmelerinin yeterliliğinin de sorgulanabileceği gerçeği ile karşılaşmaktayız. Örneğin; bir adli tıp uzmanının, kendisine yöneltilen 11-15 yaş arası bireyin, farik-i mümeyyiz olup olmadığı, ya da erişkin bir bireyin ceza sorumluluğunun bulunup bulunmadığı, sorularının yanıtlarken yaptığı değerlendirmesinde ne derecede yetkin olabileceği sorgulanmalıdır. Çünkü, adli tıp uzmanının yeterli eğitimi aldığı ileri sürülse bile, böylesi özel bir değerlendirmeye yetkin bir erkinin olup olmadığı, olsa bile bir başka değerlendirme hakkının da saklı tutulması gerekliliği tartışılabilir. Batılı ülkelerde ceza sorumluluğu açısından bireylerin değerlendirilip irdelenmesinin, psikiyatri alanının bir alt dalı olan adli psikiyatrinin konusu içinde yer aldığı bilinmektedir. Seksüel saldırı iddiası olan olgularda, değerlendirmenin herhangi bir sağlık ocağında çalışmakta olan hekim, hatta bir adli tıp uzmanı tarafından yapılması sırasında önemli eksiklikler ortaya çıkabilir. Çağdaş hukuk ve bilimin yerleştiği/yerleşik olduğu ülkelerde, bu tür olgularda değerlendirmelerin yapılabilmesi için ekipler oluşturulduğu ve bu tür olgulara yönelik merkezlerin geliştirildiği de bildirilmektedir (14-17).

Adli bilimlerin batı dillerindeki karşılığı olan "Forensic Sciences", sözcük anlamı olarak irdelendiğinde, bir mahkeme ya da jüri önünde tartışılan bilim anlamına geldiği görülmektedir. Bu bilim dallarında ele alınan konuların her birinin tartışmalı olduğu ve mutlak doğruların bulunmadığı görülmektedir. Ancak bilimsel dayanağı olan ve diğer tüm bilimsel doğrular gibi tartışılabilir özellikte olan doğruların olduğu izlenmektedir. Bilimin kendisinin de, bir bulguyu ya da bir değeri sorgulayarak doğru olanı ya da doğruya en yakın olanı bulmaya çalıştığını biliyoruz. Bu amaçla

zaman zaman laboratuvar ortamlarını, zaman zaman da *in vivo* ortamları kullandığı bilinmektedir (10,18).

Bir hukuk devletinin olmazsa olmaz koşullarından biri olarak, adli bilimlerin gerektiği kanısındayız. Ülkemizin koşullarına baktığımızda adli bilimlerin oldukça geri planda kaldığını ve bu konuda bilirkişiliklerin adeta bir yasak savma biçiminde oluşturulduğunu, benzer özensizlikle kurumların geliştirildiğini izlemekteyiz. Bireylerin, bir hukuk davası konusunda mahkeme önünde savcılığın ya da mahkemenin, yani kamunun belirlediği bilirkişiyi ve onun vereceği raporu kabul etmek zorunda olduğu görülmektedir.

Bu raporlar, konular hakkında hiç bir yetkinliği, deneyimi olmayanlar tarafından, örneğin bir sağlık ocağı hekimi tarafından ya da konular hakkında kısmen yetkin, kısmen deneyimli, ama yetkisi sorgulanabilecek bir adli tıp uzmanı tarafından düzenlenmiş olabilir. Bunun tartışılması ve kapsamlı biçimde sorgulanması gerektiği kanısındayız. Bu yöndeki tartışmaların ülkemizdeki hukuk sistemini geliştireceğine inanıyoruz. Savın olduğu kadar, savunmanın da bilirkişilik kurumlarının geliştirilmesi, dolayısıyla bilirkişiliğin ve bilimselliğin mahkeme önünde tartışılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Mahkeme önündeki bu tartışmalar sonrasında gelişecek ya da geliştirilecek kavramlar, kuşkusuz yüce yargı tarafından sonuçlandırılacaktır. Burada konu ile ilgili bilimsel danışmanlık hizmetinin yürütülmesi de ayrıca önemlidir. Ancak bu bilimsel danışmanlık hizmetinin karşı görüşleri de içermesi gerektiği ve bunun yargının sağlıklı karar verebilmesini de kolaylaştıracağı kanısındayız.

Ülkemizde bugün 150 kadar adli tıp uzmanı ve 500 kadar da patolog görev yapmaktadır. Adli tıp ile ilgili konuların sağlıklı değerlendirilebilmesi için, ülkemizde adli tıp ve patoloji uzmanları sayısının artırılması gerektiği bilinmektedir. Sadece bu uzmanlık dallarının geliştirilmesi değil, yan dal uzmanlıklarının da geliştirilmesinin gerektiği diğer ülkelerdeki durum incelemesinden anlaşılmaktadır. Örneğin; Adli Patoloji, Adli Seroloji, Adli Toksikoloji, Adli Psikiyatri, Adli Mühendislik gibi dalların geliştirilmesi ve bu konuda yetkin, deneyimli insan gücünün oluşturulması gerektiği bir gerçek olarak açıkça ortaya çıkmaktadır. Halen ülkemizde bu konuda yetişmiş insan sayısı yok denecek kadar azdır. Yandal uzmanlıkların oluşturulmasına kadarki süreçte, bu açığın doktora eğitim programları ile kapatılabileceği umudundayız. Şu andaki mevcut uzmanlarımız ile yine, kısmen de olsa, sağlıklı bir hizmet verilebilmesinin mümkün olduğu, ancak bu amaçla iyi bir organizasyona ve mevcut uzman sayısının doğru değerlendirilmesine gerek duyulduğu kanısındayız. Hukukçularımızın bilgilendirilmesi ve pratisyen hekimlerin zorunlu bilirkişilik görevlendirilmesinden kurtarılması ve bunun yerine mevcut adli tıp ve patoloji uzmanlarından yararlanılması yoluna gidilmesi, yargının bu kişilerin bulunduğu merkezleri

danışman olarak belirlemesi gerektiği kanısındayız. Dünyada gelişmiş ülkelerde bilirkişilik hizmetleri belirli merkezlerde yürütülmektedir. Ülkemizde de benzeri koşulların sağlanarak, yetkin ve deneyimli kadroların oluşturacağı merkezlerin açılacağı kanısındayız (19-20).

KAYNAKLAR

1. Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu. Seçkin Yayınevi, 1995: 25-32.
2. İçtihatlı Türk Ceza Kanunu. Birinci Baskı, İstanbul: Arion Yayınevi, Yayıncılık Matbaacılık, 1995
3. Alper B, Salaçin S, Çekin N, Gülmen MK. The Curriculum of Forensic Medicine in Çukurova Medical School and the Problems of Forensic Medicine Education. Medical Education in 21th. Century, Marmara University School of Medicine Press, 1995: 87-90.
4. Frode GR. Handbook of Forensic Pathology. Northfield, Illinois: College of American Pathologists, 1990: 1-50.
5. European Council in Legal Medicine. Harmonization of the Performance of the Medicolegal Autopsy. ECLM 1995.
6. Bonte W, Jacob B. Advances in Forensic Sciences. Abstract Book of the 13th Meeting of the International Association of Forensic Sciences. Düsseldorf, 22-28. 08.1993.
7. Hatun Ş. Hasta Hakları. Ankara : Türk Tabipleri Birliği Yayınları, 1995.
8. British Medical Association. Doctors with Dual Obligations. BMA Ethics Department, 1995.
9. Knight B. Legal Aspects of Medical Practice. 5th ed, Edinburgh: Churchill Livingstone, 1992: 1-122.
10. Di Maio DJ, Di Maio VJM. Forensic Pathology. Boca Raton , Ann Arbor, London: CRC Press, 1993; 1-19.
11. Gemalmaz MS. Temel Belgelerde İnsan Hakları. İstanbul: İnsan Hakları Derneği Yayını, Kavram Yayınları, 1996.
12. Gölcüklü, F., Gözübüyük, Ş. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması. Ankara: Turhan Yayınları, Adalet Yayıncılık, 1994.
13. British Medical Association's Ethics, Science and Information Division. Medical Ethics Today: Its Practice and Philosophy. London: BMJ Publishing Group. 1993; 1-24, 52, 230-258, 317-24.
14. Aşcıoğlu Ç. Tıbbi Yardım ve El Atmalardan Doğan Sorumluluklar. Ankara: Tek Işık Ofset Tesisleri, 1993.
15. Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi. Birinci Kısım Umumi Kaide ve Esaslar, Md; 2-07, 1960.
16. Dinçmen K. Adli Psikiyatri. Birlik Yayınları, İstanbul, 1984; 7-48.
17. Duddle M. The Need for Sexual Assault Centres in the United Kingdom. Br Med J. 1985;290:771-3.
18. Mason JK. Forensic Medicine. London: Chapman & Hall Medical, 1993; 173-6.
19. Pounder DJ. Law and Forensic Medicine in Scotland. Am J Forensic Med Pathol, 1993(4): 340-9.
20. Salaçin S, Alper B, Çekin N, Gülmen MK. The Medico-Legal System in Turkey, Undergraduate and Postgraduate Curriculum of the Forensic Sciences. Acta Medicinæ Legalis, Vol.XLIV, 1994: 372-4.

Yazışma Adresi:

Dr.Mete K. Gülmen
Çukurova Ü. Tıp F. Adli Tıp ABD
01330 Balcalı/ADANA